

Łojek, Jerzy

"Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI-XVIII wieku : bibliografia : tom 1514-1661", Kondrad Zawadzki, Wrocław 1977 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 18/1, 99-101

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konrad Zawadzki, *Gazety ulotne polskie i Polski dotyczące XVI—XVIII wieku. Bibliografia. Tom: 1514—1661*. Wrocław 1977, ss. XIX, 228, ilustr. 16.

Recenzent tej publikacji winien zanotować swoją głęboką satysfakcję z jednego przede wszystkim powodu: otóż po wielu latach (tak!) ukazała się znowu publikacja książkowa poświęcona dawnej prasie polskiej. Po okresie znacznego ożywienia badań nad dziejami dawnej prasy polskiej (czasy przedrozbiorowe, ale również wiek XIX) w ostatnich kilku latach zauważamy znaczny spadek działalności badawczej i produkcji wydawniczej w tym zakresie, mimo nie uzyskania po dziś dzień zadowalających wyników naukowych w dziedzinie badań nad funkcją rozpowszechniania informacji i jej wpływem na opinię publiczną w tych czasach. Wydawać by się mogło, że wygasły nagle zainteresowania badawcze dawną prasą polską, a wysiłek młodych historyków, zainteresowanych tą problematyką, kierować się zaczął niemal wyłącznie w stronę prasy XX-wiecznej.

Poza periodyczną prasą drukowaną, która na ziemiach polskich pojawiła się w 1661 r., a byt swój utrwaliła na stałe w roku 1729, są dwie arcyważne dziedziny rozpowszechniania informacji, które ciągle czekają na rozleglejsze badania źródłowe, a wreszcie na próby syntetycznego przedstawienia ich roli w życiu społecznym dawnej Rzeczypospolitej: gazety pisane i gazety ulotne. Te ostatnie są od lat przedmiotem wnikliwych badań (przede wszystkim bibliograficznych) Konrada Zawadzkiego. Dziełem tego autora o niewątpliwym poważnym znaczeniu naukowym jest bibliografia druków tego rodzaju w latach 1514 (pierwsza gazeta ulotna Polski dotycząca) — 1728 (moment stabilizacji na ziemiach Rzeczypospolitej prasy periodycznej).

Przez dwa prawie stulecia (XVI i XVII) gazety ulotne, a więc okazjonalne, nieperiodyczne jeszcze druki informacyjne, w całej prawie Europie odgrywały zasadniczą rolę w rozpowszechnianiu informacji bieżących. Druków w języku polskim, które zaliczyć można do kategorii „gazet ulotnych”, jest stosunkowo niewiele. Bibliograf znajduje ich znacznie więcej, gdy interesującą go kategorię poszerza o druki „Polski dotyczące”, publikowane w językach obcych, zwłaszcza w języku niemieckim. Publikacje tego rodzaju należały do najbardziej upowszechnionych i najszerzej czytanych, a więc najmniej trwałych. Możemy dzisiaj przypuszczać, że z całego zasobu drukowanych gazet ulotnych ocalała we wszystkich bibliotekach Europy i Ameryki może jedna trzecia, a może nawet mniej. Hipotezy w tej sprawie niewiele znaczą w pracy bibliografa, wiele jednak w pracy historyka, przedmiotem zainteresowań którego jest sprawa rozpowszechniania informacji o aktualnych wydarzeniach i wpływ tych informacji na opinię publiczną. Przed kilkunastu laty (1965) historyk francuski J. P. Seguin zebrał kilkaset najważniejszych gazet ulotnych francuskich w swojej cennej

(metodologicznie i merytorycznie) publikacji dotyczącej rozmaitych *canards* (jak określano dawniej we Francji gazety ulotne) z końca XVI i początku XVII wieku. W ślady J. P. Seguina poszło kilku badaczy, m. in. Konrad Zawadzki.

Trudno przecenić wysiłek badawczy tego autora, który ocalił przed zapomnieniem znaczną część publikacji określających wiedzę społeczeństwa i stan opinii publicznej w dawnej Rzeczypospolitej. Zawadzki zebrał sporą część spośród wydawnictw informacyjnych, dotyczących wydarzeń poruszających ówczesnie opinię publiczną. Jakaś jednakże część? Jest faktem znaczącym, że dopiero w świetle badań Konrada Zawadzkiego, który dla okresu 1514—1728 zanotował 1590 druków informacyjnych, możemy oceniać ogólną liczbę publikacji tego rodzaju na 5—6 tysięcy. Tyle zapewne wydano, skoro po dziś dzień ocalało spośród nich około półtora tysiąca. Wyniki badań Zawadzkiego są bardzo znamienne, aczkolwiek rewelacji nie przynoszą, potwierdzają raczej to wszystko, czego można było się spodziewać w świetle ogólnej wiedzy o rozpowszechnianiu informacji w Europie XVI i XVII w. Z 1590 pozycji 606 druków wydano na terenie dawnej Rzeczypospolitej, 984 poza jej obszarem. Ogromną część publikacji informacyjnych należących do kategorii gazet ulotnych ogłaszano w językach obcych. Jest znamienne, że pierwsza gazeta ulotna, „Polski dotycząca”, ukazała się w języku łacińskim w 1514 r., w tym samym roku wyszedł druk informacyjny w języku niemieckim. Rok 1531 przyniósł pierwszą gazetę ulotną w sprawach polskich w języku francuskim, dopiero 1557 — w języku polskim, 1563 — w języku czeskim, 1573 — w języku włoskim.

Omawiany tom 1 *Bibliografii* Konrada Zawadzkiego zawiera dopiero połowę materiału. Zapewne dopiero tom 2 przyniesie resztę, druki z okresu 1662—1728. Tom 1 mieści 855 pozycji. Tym samym w tomie 2 znaleźć się powinno 735 tytułów.

W tej liczbie, jak stwierdza autor, 146 pozycji przypada na tzw. gazety seryjne z przełomu XVII i XVIII w. Odkrycie tych publikacji jest wybitnym osiągnięciem Konrada Zawadzkiego, który swoimi badaniami wypełnił lukę między pierwszym periodycznym drukiem informacyjnym polskim („Merkuriusz” z 1661 r.), a późniejszymi gazetami periodycznymi z wieku XVIII. Z tym większą niecierpliwością oczekujemy publikacji tomu 2 omawianej *Bibliografii*, spodziewając się po nim materiału o dużym znaczeniu dla historii prasy polskiej.

Omawiana publikacja nasuwa wszelako poważniejsze refleksje. Od dawna oczekujemy monografii historycznej, która przedstawiłaby próbę analizy funkcjonowania systemu informacji w dawnej Rzeczypospolitej. We Francji próbę tego rodzaju (psychosocjologiczną raczej niż historyczną, sięgając od początku po wiek XIX) podjęła Madeleine Varin d'Ainvelle (1965). Dzieło jej nie spełniło oczekiwań historyków, aczkolwiek by-

ło poważnym krokiem naprzód w tej ważnej dziedzinie badań. Skądinąd ustalenia historyka brytyjskiego Josepha Franka (1961), dotyczące początków prasy angielskiej w XVII w., wydają się lepszym wzorem do naśladowania.

Autor omawianej *Bibliografii* jest zapewne jedynym badaczem w Polsce, który mógłby dać naszej historiografii dzieło syntetyczne, przedstawiające sprawy rozpowszechniania informacji o wydarzeniach aktualnych i ich wpływ na opinię publiczną w Rzeczypospolitej XVI i XVII w. Byłoby to zadanie wyjątkowo trudne, pionierskie w skali niemalże światowej, lecz arcyważne i jakże naukowo obiecujące!

Omawiana publikacja zaopatrzona została w aneks ilustracyjny przedstawiający 16 stron reprodukcji najciekawszych stron tytułowych gazet ulotnych XVI i XVII w. Materiał ten nasuwa inne ważne refleksje. Przed kilkunastu laty wydawnictwo francuskie Editions Les Yeux Ouverts rozpoczęło publikację serii, poświęconej ukazaniu współczesnym czytelnikom, w postaci idealnych reprodukcji fototypicznych, gazet i druków ulotnych z epok minionych, od wieku XVI po rok 1914. Ukazało się dotychczas kilkadziesiąt tomów lub tek (najczęściej popularnych, o cenach bardzo przystępnych), przedstawiających najciekawsze przejawy prasowej działalności francuskiej przez ostatnie lat czterysta. Biorąc pod uwagę, że stan zachowania druków francuskich jest mimo wszystko znacznie lepszy niż analogicznych druków polskich, wydaje się celowe zasugerowanie odpowiednim wydawnictwom polskim podobnej akcji, zmierzającej do ocalenia dla przyszłości najciekawszych obiektów starej prasy polskiej — ulotnej i nie tylko.

Jerzy Łojek

J. Chłosta, *Wydawnictwo „Gazety Olsztyńskiej” w latach 1918—1939*, Olsztyn 1977, ss. 191 + ilustr.

Książka jest wynikiem wzrostu w ostatnich latach zainteresowań naukowo-badawczych historią polskiego ruchu narodowego i jego prasy w Niemczech międzywojennych. Z uwagi na rolę i znaczenie prasy dla rozwoju życia społecznego oraz dla kształtowania myśli politycznej obydwu zagadnienia są ściśle ze sobą powiązane. Mimo to znajomość historii prasy pozostawała do niedawna nieco w tyle za opracowaniami innych problemów ruchu polskiego, który już wcześniej doczekał się dwóch książek W. Wrzesińskiego w skali wschodniopruskiej i ogólnoniemieckiej¹.

Praca J. Chłosty wydana została przez „Pojezierze”, staraniem Ośrod-

¹ W. Wrzesiński, *Ruch polski na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920—1939*, Poznań 1963 (wyd. 2, Olsztyn 1973); tenże, *Polski ruch narodowy w Niemczech 1922—1939*, Poznań 1970.